

М. Р. Литвин

Листопадова національно-демократична революція 1918

ЛИСТОПАДОВА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ 1918 Ін. назви у публіцист. і худож. літературі – Першолистопад. зрив, Листопад. чин. Поразка країн Троїстого союзу в 1-й світ. війні, проголошення держ. незалежності УНР та її боротьба проти експансії більшов. Росії активізували нац.-визв. рух у Сх. Галичині, Буковині та на Закарпатті. На підтримку уряду УНР з березня 1918 відбулися масові «свята миру і державності» у Львові (60 тис. осіб), м. Дрогобич (50 тис.), Бібрка (нині Перемишлян. р-ну, 20 тис.), Хирів (нині Старосамбір. р-ну, 15 тис.), Старий Самбір, Жовква (по 10 тис.), Белз (нині Сокал. р-ну), Сколе (по 8 тис.; нині усі – [Львів. обл.](#)), Коломия (32 тис.), Городенка (10 тис.; нині обидва – [Івано-Фр. обл.](#)), Сянок (нині Польща, 14 тис.), Бережани (нині Терноп. обл., 12 тис.), Тернополі (10 тис.) та ін. У містах і селах пройшли святк. богослужіння та стрілец.-сокіл. походи. Спільність прагнень усіх українців до держ. самовираження і єднання засвідчив 6 березня 1918 імпровізов. мітинг на залізнич. вокзалі у Львові, в якому взяли участь місц. мешканці та військовополонені наддніпрянці, які поверталися з ініціативи Союзу визволення України з м. Фрайбург (Німеччина) до м. Володимир-Волинський (нині [Волин. обл.](#)). Ешелон козаків був прикрашений синьо-жовтими стрічками з написом «Вже воскресла Україна, і слава, і воля!». 25 березня 1918 у залі Муз. інституту ім. М. Лисенка у Львові відбувся з'їзд 500 укр. представників усіх галиц. партій, які також привітали проголошення незалеж. УНР і ухвалили резолюцію з вимогами: «З українських земель Галичини та Буковини утворити окремий державний організм; надати національним меншинам на цій території повне забезпечення їхньої національної автономії та політичної рівноправності; припинити насильницьку колонізацію Холмщини; злука всіх національних сил». У вересні 1918 вимоги об'єднати всі укр. землі Австро-Угор. імперії в єдиний корон. край із окремим сеймом та адміністрацією, якомога швидше ратифікувати умови [Брестського мирного договору](#) підтримали на масових мітингах і вічах українці Львова, Дрогобича, Тернополя, Коломиї, м. Стрий (нині [Львів. обл.](#)), Долина, Снятин (нині обидва – [Івано-Фр. обл.](#)), Перемишль, Ярослав (нині обидва – Польща) та ін. галиц. міст і сіл. Зібрання представників укр. партій і буковин. послів 13 жовтня 1918 у Чернівцях також

вимагало: «Разом з прочими українцями Австро-Угорщини хочемо самі рішати свою долю... Від Карпат по Чорне море межують наші границі...». Унаслідок наростання нац.-визв. руху народів Австро-Угор. монархії 16 жовтня 1918 цісар [Карл I](#) оголосив про реорганізацію імперії в федеративну державу, «в якій кожен народ має створити на своїй території власну державу». З огляду на це, 18–19 жовтня 1918 у Львові представниц. зібрання укр. послів до австр. парламенту, [Галицького крайового сейму](#) та Крайового сейму Буковини, єпископату, делегатів укр. партій обрало тимчас. укр. парламент – *Українську національну раду* на чолі з адвокатом *Є. Петрушевичем*. До неї увійшли адвокати [К. Левицький](#) і [С. Голубович](#), публіцист *Л. Цегельський*, письменники *В. Стефаник* і *О. Назарук*, журналіст *В. Панейко*, історики [М. Кордуба](#) і *С. Томашівський*, географ [С. Дністрянський](#), літературознавець *К. Студинський*, митрополит УГКЦ *Андрей Шептицький*, єпископи *Г. Хомишин* і [Й.-Й. Коциловський](#), священник [А. Бандера](#) та ін. У маніфесті Укр. нац. рада проголосила на етніч. землях імперії Українську Державу, закликавши до її творення всі нац. меншини краю. Великий мітинг українців на площі св. Юра у Львові 20 жовтня 1918 підтримав утворення Української Держави в межах Австро-Угорщини. У «Народній гостиниці» діяв створений у жовтні 1918 Центр. військ. комітет (згодом – Укр. ген. команда). До нього увійшли досвідчені старшини-фронтовики *І. Рудницький*, [С. Горук](#), *Д. Паліїв*, *В. Старосольський*, які розгорнули пропагандист. роботу серед військовиків львів. гарнізону, де служило багато українців із Галичини та Буковини. Комітет підтримував зв'язки з українцями австр. полків у Перемишлі, Станіславі (нині Івано-Франківськ), Тернополі, Коломиї, м. Золочів, Броди (нині обидва – [Львів. обл.](#)) і, особливо, у Чернівцях з полком УСС, що повернувся з Наддніпрянщини. Наприкінці жовтня 1918 польс. політики також наполегливо готувалися відновити Польську державу та узаконити свої права на Сх. Галичину. Тому 31 жовтня 1918 сотник легіону УСС [Д. Вітовський](#) від імені Військ. комітету заявив кер-ву Укр. нац. ради: «Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, завтра його візьмуть поляки!» – й отримав згоду на збройне повстання. Військ. комітет розіслав накази окр. військ. комітетам (де їх не було – провідникам укр. руху) негайно перебирати владу від австр. адміністрації. Вранці 1 листопада 1918 укр. військовики (бл. 1,5 тис. осіб) встановили контроль над усіма стратег. об'єктами Львова. Представники командування австр., нім. і угор. підрозділів гарнізону міста задекларували нейтралітет. Загін поручника Т. Мартинця захопив ратушу, хорунжий І. Сендецький з 75-ма стрільцями – намісництво і заарештував генерала К. Гуйна. Четар полку УСС Г. Трух зайняв комендатуру і полонив генерала Пфєффера, а четар *Л. Огоновський* роззброїв у казармі на вул. Казимирівська двісті поліцаїв. Відключено міський телефон і телеграфну лінію із Заходом, за кілька годин захоплено вокзали – Головний, Підзамче, Персенківку, Личаків. Пополудні відбулося формальне перебрання влади, зокрема після підписання протоколу цісар. намісник К. Гуйн передав її своєму заст. [В. Децикевичу](#), а він уже на основі цісар. маніфесту від 16 жовтня – Укр. нац. раді. 4 листопада 1918 до повсталих Львова приєднався полк УСС, який прибув із Чернівців на приміську ст. Персенківка і включився у бій за

Цитадель. Майже без перешкод здійснено переворот у містах і селах Сх. Галичини. Ядром повстання стали українці австр. полків. Курінь 24-го полку перебрав владу в Золочеві та роззброїв австр. частини на залізнич. ст. Красне. Представники старшин. школи під командуванням Я. Рибачака усунули поляків від влади у Жовкві. 1100 стрільців, 40 старшин і 33 пластуни під керівництвом Укр. військ. комітету Стрия на чолі з сотником В. Колодницьким оволоділи містом і навколиш. селами. У м. Кам'янка-Струмилова (нині Кам'янка-Бузька [Львів. обл.](#)) Укр. громад. комітет (М. Цегельський, Р. Петрушевич, І. Вертипорох та ін.) роззброїв старшин. школу; під керівництвом старшин Ю. Шепаровича, В. Назаревича, О. Косаревича 70 курсантів-українців та бл. 300 селян, робітників і гімназистів захопили владу у повіті. Основа гарнізону Станіслава – 90-й стрілец. полк – оголосив прихильність Укр. комітету, очолюваному адвокатом [Л. Бачинським](#). 2–3 листопада 1918 укр. старшини м. Тереховля (нині Терноп. обл.) В. Шкварок, Р. Цегельський, В. Тричук провели переговори з чес. командуванням піхот. дивізії і досягли угоди щодо відправки дивізійників до Чехії. Українцям також вдалося випровадити з м. Жидачів (нині [Львів. обл.](#)) великий військ. табір угорців та реквізувати їхню зброю. У Бережанах, м. Галич (нині [Івано-Фр. обл.](#)), Самбір, Турка, Яворів (нині усі – [Львів. обл.](#)), м-ках Підволочиськ, Козова, Гусятин (нині усі – смт Терноп. обл.) повсталі селяни організувалися в загони. У ніч на 1 листопада 1918 селяни приміського с. Біла захопили залізнич. вузол у Тернополі. Загін хорунжого С. Орищина зумів нейтралізувати полк угор. артилерії на залізнич. ст. Броди. Перехід влади до Укр. нац. ради в Галичині відбувся, окрім Перемишля, Дрогобича і м. Борислав (нині [Львів. обл.](#)), без великого опору поляків, безкровно. Безпосередньо перейняттям влади, організацією нового життя у повітах займалася галиц. інтелігенція – письменники, педагоги, священики, діячі укр. т-в: у Галиц. пов. – [І. Блажкевич](#), Косів. – [М. Козоріс](#), [Ф. Замора](#), Сокал. – [Р. Перфецький](#), Стрий. – [О. Нижанківський](#), у Тернополі – [П. Карманський](#), Самборі – [А. Чайковський](#), [І. Фляк](#), Козовій – [Ф. Коковський](#), Тереховлі – [С. Мохнацький](#), м. Чортків (нині Терноп. обл.) – [О. Капустинський](#), М. Мельник, Рудки (нині Самбір. р-ну) – [С. Онишкевич](#), Тисмениця (нині [Івано-Фр. обл.](#)) – [В. Михайлівський](#), [С. Левицький](#).

1 листопада 1918 у регіоні поширено відозву Укр. нац. ради про створення Української Держави із закликом брати владу на місцях та готуватися до скликання Установ. зборів. У програм. маніфесті Укр. нац. ради від 5 листопада 1918 укр. влада задекларувала заг. виборче право, рівність усіх громадян незалежно від віри, мови, стану чи статі перед законом, 8-годин. робочий день, соц. захист людей похилого віку та інвалідів, охорону праці та громад. спокій, проведення аграр. реформи. 9 листопада 1918 сформовано уряд – Раду держ. секретарів (див. [Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки](#)). До коаліц. уряду на чолі з К. Левицьким увійшли вісім націонал-демократів, два радикали і по одному представникові від с.-д. і християн.-сусп. партій. Держ. секретаріат, що розпочав роботу в будинку намісництва, об'єднав 14 Держ. секретаріатів: внутр. справ (Л.

Цегельський), зовн. справ (В. Панейко), фінансів (тимчасово К. Левицький), військ. справ (Д. Вітовський), юстиції (С. Голубович), торгівлі та промислу ([Я. Литвинович](#)), земел. справ ([С. Баран](#)), шляхів (*І. Мирон*), пошти і телеграфу (*О. Пісецький*), праці та сусп. опіки (*А. Чернецький*), сусп. здоров'я ([І. Куровець](#)), освіти (тимчасово [О. Барвінський](#)), публіч. робіт (*І. Макух*). Права секретаріату мав Укр. харч. уряд на чолі з *С. Федаком* (засн. 29 жовтня 1918), який налагодив співпрацю з відновленим товариством «Сільський господар», укр. кооперацією, фінанс. інституціями. Закони Укр. нац. ради і розпорядження уряду публікували у «Віснику державних законів і розпорядків Західної області Української Народної Республіки» (перший вип. датовано 31 січня 1919), окремі мін-ва також видавали свої «Вісники». З метою активізації структури уряду наприкінці місяця Укр. нац. рада скоротила кількість мін-в з 14-ти до 10-ти: об'єднано секретаріати освіти і віросповідання, шляхів, пошт і телеграфу, ліквідовано секретаріат праці та сусп. опіки й секретаріат сусп. здоров'я. Два останніх включено у Держ. секретаріат внутр. справ на правах відділів, які очолювали товариші (заст.) секретарів. Харч. уряд також увійшов до нього як окремий відділ. 13 листопада 1918 затв. «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії», проголошено [Західноукраїнську Народну Республіку](#). Громадянство ЗУНР надавали особам із постій. місцем проживання (мінімум 5 р.), службу в держ. установах і організаціях дозволяли лише після громадян. присяги. Закони Укр. нац. ради «Про тимчасову адміністрацію областей ЗУНР» від 16 листопада 1918 і «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» від 21 листопада 1918 залишили правочинність норматив. актів Австро-Угорщини (цивіл. кодексу 1811, цивіл.-процесуал. кодексу 1895, кримінал. кодексу 1852, кримінал.-процесуал. кодексу 1873) в обсязі, що відповідав державності ЗУНР. Нова система судових органів складалася з повіт. (130) і окруж. (13) судів, вищого суду (Найвищий держ. суд заплановано створити окремим законом). Суддів затверджував Держ. секретаріат за призначенням Держ. секретаріату судівництва (складався з особово-управлін. і законодав. відділів). Повіт. комісарам підпорядк. повіт. військ. команди та громад. комісари у містах і селах. Однак поза їхньою компетенцією залишилися суди, телеграф, пошта, залізниці, земел. володіння. На базі австр. жандармерії 9 листопада 1918 сформовано Корпус укр. держ. жандармерії, що підпорядковувався Секретаріату військ. справ, а згодом – Секретаріату внутр. справ (див. [Жандармерія Західноукраїнської Народної Республіки](#)). Від грудня 1918 у складі УГА діяла ще й Польова жандармерія (від липня 1919 – Польова сторожа).

Польс. насел. Львова негативно відреагувало на встановлення укр. влади. Польс. офіцери австр. армії, представники парамілітар. т-в створили збройні підрозділи, які під керівництвом Ч. Мончинського розпочали у Львові вуличні бої проти укр. сил. На переговорах за участі укр. та польс. політиків, які відбувалися з 2 листопада 1918 у торг.-пром. палаті міста, супротивники зобов'язалися не обстрілювати сан. патрулі, поштарів, електростанції тощо. У перші три тижні укр.-польс. війни 1918–19 бойові дії йшли зі змін.

успіхом. Після того, як із Перемишля до Львова залізницею прибуло польсь. угруповання (бл. 1,5 тис. вояків), противникові вдалося перехопити ініціативу й змусити 22 листопада 1918 укр. війська відступити зі Львова. Того ж дня польсь. вояки вчинили євр. погром. Уряд ЗУНР виїхав до Тернополя, а на поч. 1919 – до Станіслава. УГА розпочала облогу Львова, встановлено 300-кілометрову лінію укр.-польсь. фронту Сокаля до Турки. З огляду на виникнення нової воєнно-політ. ситуації в Центр.-Сх. Європі, насамперед через небезпеку поширення комуніст. режимів, держави Заходу схилилися до розв'язання укр.-польсь. суперечки за Галичину на користь Польщі. 25 червня 1919 Найвища рада Антанти санкціонувала право Варшави на тимчас. військ. окупацію Сх. Галичини. Підготовлений Найвищою радою 8 грудня 1919 проект статусу Сх. Галичини, котрий передбачав лише 25-річ. мандат на адміністрування Польщі у краю, опротестувала польсь. делегація, і він не набув чинності (поляки вимагали права на довічне володіння Галичиною). Намагаючись перешкодити інкорпорації укр. земель до складу Польщі, керівництво ЗУНР домагалось від країн Антанти розв'язання сх.-галиц. проблеми на засадах права націй на держ. самовизначення. 23 лютого 1921 сесія Ради Ліги Націй у Парижі підтвердила тимчас. характер польсь. військ. окупації Сх. Галичини. 14 березня 1923 Рада представників держав Антанти визнала Сх. Галичину частиною Польщі, що радикалізувало частину укр. суспільства і започаткувало новий етап нац.-визв. руху. Загиблі учасники Л. н.-д. р. 1918 у міжвоєн. період були перепохов. у стрілец. меморіалах у Львові, Золочеві, Тернополі, Чорткові, Бережанах, Станіславі, м. Рогатин (нині [Івано-Фр. обл.](#)), м-ку Олесько (нині смт Буського р-ну [Львів. обл.](#)) та ін. містах і селах, які щороку в ході першолистопад. та зеленосвяточ. походів відвідували тисячі українців, активістів т-в «Січ», «Сокіл», «Луг», «Пласт», «Союз українок» та ін. Загиблих польсь. вояків поховали на Польсь. військ. меморіалі (Цвинтарі Орлят) Личаків. кладовища у Львові. Більшість укр. та польсь. військ. поховань знищено у рад. час, частину з них відновлено у незалеж. Україні.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Л., 1931;
2. Левицький К. Великий зрив. Л., 1931;
3. Заклинський М. Дмитро Вітовський. Л., 1936;
4. Волинець С. Предвісники і творці Листопадового Зриву. Вінніпег, 1965;
5. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних Землях України. Нью-Йорк, 1973;

6. Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. T. 1–3. Warszawa, 1991–94;
7. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Л., 1995;
8. M. Klimecki. Polsko-Ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. Warszawa, 1997;
9. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Л., 1998;
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Док. і мат. Т. 1–2. Ів.-Ф., 2001;
11. Ортинський В. П. Силіві структури Західно-Української Народної Республіки. Л., 2004;
12. Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919). Л., 2008;
13. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Ілюстров. історія. Л., 2008.

Покликання на статтю:

Листопадова національно-демократична революція 1918 / М. Р. Литвин // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55016>

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).